

ПОСТАНОВА № 5

ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ

22 березня 2024 року

Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаців другого, третього пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у рішенні від 21 квітня 2021 року у справі № 360/3611/20 та П'ятий апеляційний адміністративний суд у постанові від 28 квітня 2021 року у справі № 540/1959/20 дійшли висновків, що пункт 2 частини другої статті 114, абзаци другий, третій пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» суперечать статті 8 Основного Закону.

Розглянувши звернення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 21 квітня 2021 року та П'ятого апеляційного адміністративного суду від 21 травня 2021 року, заслухавши та обговоривши доповідь судді Верховного Суду в Касаційному адміністративному суді Єзерова А. А., керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 7, 50–52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 5 частини другої статті 36, пунктом 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Пленум Верховного Суду

п о с т а н о в л я є:

Звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаців другого, третього пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»

Голова Верховного Суду

Станіслав КРАВЧЕНКО

Секретар Пленуму,
суддя Верховного Суду

Дмитро ЛУСПЕНИК

ВЕРХОВНИЙ СУД

вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043, тел. (044) 207 35 46, тел./факс (044) 253 86 20
e-mail: inbox@supreme.court.gov.ua
Код ЄДРПОУ 41721784

Конституційний Суд України

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ

щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаців 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»

До Верховного Суду в порядку частини четвертої статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України надійшли Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 квітня 2021 року у справі № 360/3611/20 та звернення П'ятого апеляційного адміністративного суду від 31 травня 2021 року про внесення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо конституційності пункту 2 частини другої статті 114, абзаців 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі – Закон 1058-IV) в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (далі – Закон № 2148-VIII).

Обставини, які зумовили звернення до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 114, абзаців 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII:

ВЕРХОВНИЙ СУД

вих № 1279/0/2-24 від 29.03.2024

Конституційний Суд України
04/111 від 03.04.2024

1. щодо ухвали Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду (справа № 360/3611/20)

У 2020 році позивачка звернулась до Луганського окружного адміністративного суду з позовом до Управління Пенсійного фонду України в Попаснянському районі Луганської області (далі – відповідач або Управління Пенсійного фонду) про визнання протиправним та скасування рішення відповідача про відмову в призначенні пенсії на пільгових умовах за віком згідно з пунктом 2 частини другої статті 114 Закону № 1058-IV та зобов'язання відповідача призначити пенсію за віком на пільгових умовах за списком № 2 відповідно до пункту «б» статті 13 Закону України від 05 листопада 1991 року № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» (далі – Закон № 1788-XII).

09 листопада 2020 року на адресу Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду надійшло подання судді Луганського окружного адміністративного суду від 04 листопада 2020 року про розгляд справи № 360/3611/20 як зразкової та постановлення рішення відповідно до статті 290 Кодексу адміністративного судочинства України.

Ухвалою Верховного Суду від 16 грудня 2020 року відкрито провадження у зразковій адміністративній справі № 360/3611/20.

Рішенням Верховного Суду від 21 квітня 2021 року позов особи до Управління Пенсійного фонду України в Попаснянському районі Луганської області було задоволено.

Ухвалюючи зазначене судове рішення, Суд було застосував положення статті 13 Закону № 1788-XII в редакції до 01 квітня 2015 року, з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 щодо набуття права на пенсію за віком на пільгових умовах за положеннями Закону № 1788-XII після 23 січня 2020 року.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду під час розгляду справи дійшов висновку, що пункт 2 частини другої статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII за змістом і правовою природою є такими, що суперечать статті 8 Конституції України, тому вирішив справу без застосування цих норм, а застосував норми Конституції як норми прямої дії з урахуванням юридичної позиції, викладеної в Рішенні Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020.

2. щодо звернення П'ятого апеляційного адміністративного суду (справа № 540/1959/20)

У 2020 році особа звернулась до суду з позовом до Головного управління Пенсійного фонду України в Херсонській області про визнання протиправним та скасування рішення відповідача та зобов'язання його призначити позивачу пенсію за віком на пільгових умовах за списком № 2 відповідно до пункту "б" статті 13 Закону № 1788-XII з дати подання заяви, а саме з 15 червня 2020 року.

Рішенням Херсонського окружного адміністративного суду від 04 грудня 2020 року, залишеним без змін постановою П'ятого апеляційного адміністративного суду від 28 квітня 2021 року, позов було задоволено.

Ухвалюючи зазначене судове рішення, П'ятий апеляційний адміністративний суд дійшов висновку, що пункт 2 частини другої статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV за змістом і правовою природою є такими, що не відповідають Конституції України, тому справа підлягає вирішенню без застосування цих норм, а застосуванню підлягає стаття 8 Конституції України як норма прямої дії. Суди вказали, що позбавлення права на пенсію або звуження обсягу цього права має здійснюватися на підставі принципу верховенства права (закону, який не повинен суперечити принципам верховенства права, має бути доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у питаннях застосування та наслідків дії його норм). Окрім того, суди звернули увагу на те, що від 23 січня 2020 року в Україні існують два закони, які одночасно регламентують правила призначення пенсій за списками №№ 1, 2, а саме: пункти «а» та «б» статті 13 Закону № 1788-XII у редакції Закону № 213-VIII та пункти 1, 2 частини другої статті 114 Закону № 1058-IV у редакції Закону № 2148-VIII, які містять розбіжність у величині показника вікового цензу.

В обґрунтування підстав для звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII ініціатори звернення зазначили, що Рішенням Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 визначено порядок застосування статті 13 Закону № 1788-XII, за яким редакція вказаної статті до внесення змін Законом № 213-VIII має застосовуватися до осіб, які працювали до 01 квітня 2015 року на посадах, визначених у вказаних нормах.

Закон № 1058-IV, будучи спеціальним законом, є пріоритетним у правовідносинах з призначення пенсії на пільгових умовах за списками

№№ 1, 2 з моменту набрання законної чинності Законом № 2148-VIII – з 11 жовтня 2017 року.

Враховуючи, що Закон № 1058-IV та Закон № 2148-VIII є чинними, а відтак Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 впливає на право призначення пенсії на пільгових умовах, яке виникло до 11 жовтня 2017 року.

З 11 жовтня 2017 року, виходячи з положень статті 5 Закону № 1058-IV, призначення пенсій особам, які мали право на пенсію за віком на пільгових умовах та працювали на відповідних посадах, відбувається на підставі статті 114 Закону № 1058-IV, а не на підставі статті 13 Закону № 1788-XII у редакції до Закону № 213-VIII.

З аналізу наведених норм та позиції Конституційного Суду України беззастережно вбачається, що збільшення пенсійного віку для отримання пенсії на пільгових умовах для осіб, які відпрацювали в особливих умовах, набули на момент підвищення пенсійного віку необхідний стаж, який передбачав право на пільгову пенсію, є звуженням цього права.

За такого правового регулювання та встановлених обставин ініціатори звернення дійшли висновку, що пункт 2 частини другої статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV за змістом і правовою природою є такими, що суперечать статті 8 Конституції України, тому вирішили справи без застосування цих норм, а застосували норми Конституції України як норми прямої дії з урахуванням юридичної позиції, викладеної в Рішенні Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020.

Постановою від 22 березня 2024 року № 5 Пленум Верховного Суду, керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 7, 50 – 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 5 частини другої статті 36, пунктом 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», постановив звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII.

Щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII слід зазначити про таке.

Як зазначено в Преамбулі Конституції України, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, прагнучи розвивати і зміцнювати

демократичну, соціальну, правову державу, Верховна Рада України від імені Українського народу приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Отже, Конституція України як Основний Закон закріплює фундаментальні засади життєдіяльності особи, суспільства та держави, які, своєю чергою, ґрунтуються на визначальному положенні про те, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1).

Фундаментальними засадами розділу I «Загальні засади» Конституції України є конституційні основи правового статусу особи.

Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8 Конституції України).

Згідно зі статтею 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Конституційні засади правового статусу особи мають своє нормативне продовження в чинному законодавстві. Так, питання про права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення та інші належать до

таких сфер нормативного регулювання, які визначаються виключно законами України (пункти 1, 6 частини першої статті 92 Конституції України).

В Україні питання пенсійного забезпечення вперше були врегульовані Законом № 1788-XII, у преамбулі якого зазначалося, що цей Закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій; Закон спрямований на те, щоб повніше враховувалася суспільно корисна праця як джерело зростання добробуту народу і кожної людини, встановлює єдність умов і норм пенсійного забезпечення робітників, членів колгоспів та інших категорій трудящих; закон гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету й підвищенням ефективності економіки республіки.

Статтю 13 Закону № 1788-XII до внесення змін Законом № 213-VIII було передбачено зменшення пенсійного віку для чоловіків і жінок стосовно загального пенсійного віку (60 років для чоловіків і 55 років для жінок) з урахуванням різниці між пенсійним віком у чоловіків і жінок на 10 років для працівників, зайнятих повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, та на 5 років для працівників, зайнятих повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці; зменшення пенсійного віку та стажу для чоловіків і жінок стосовно загального пенсійного віку з урахуванням різниці між пенсійним віком у чоловіків і жінок на 5 років.

Отже, у статті 13 Закону № 1788-XII до внесення змін Законом № 213-VIII було встановлено такий пенсійний вік: у пункті „а“ для чоловіків – 50 років, для жінок – 45 років; у пунктах „б“–„з“ для чоловіків – 55 років, для жінок – 50 років.

У Законі № 1788-XII зі змінами, внесеними Законом № 213-VIII, збережено вказану пропорцію щодо зменшення пенсійного віку для чоловіків і жінок стосовно загального пенсійного віку без урахування різниці між пенсійним віком для чоловіків і жінок. У частині першій статті 13 Закону № 1788-XII зі змінами, внесеними Законом № 213-VIII, встановлено однаковий пенсійний вік для чоловіків та жінок, а саме: у пункті „а“ – 50 років (на 10 років менше, ніж загальний пенсійний вік), у пунктах „б“–„з“ – 55 років (на 5 років менше, ніж загальний пенсійний вік).

Таким чином, статтею 13 Закону № 1788-XII зі змінами, внесеними Законом № 213-VIII, було передбачено поетапне збільшення пенсійного віку та стажу для працівників, зайнятих на роботах, визначених у цих нормах.

Рішенням Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), статтю 13, частину другу статті 14, пункти „б”–„г” статті 54 Закону № 1788-XII зі змінами, внесеними Законом № 213-VIII. Також зазначено, що стаття 13, частина друга статті 14, пункти „б”–„г” статті 54 Закону № 1788-XII зі змінами, внесеними Законом № 213-VIII, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Крім того, Конституційний Суд України визначив, що застосуванню підлягають стаття 13, частина друга статті 14, пункти „б”–„г” статті 54 Закону № 1788-XII в редакції до внесення змін Законом № 213-VIII для осіб, які працювали до 01 квітня 2015 року на посадах, визначених у вказаних нормах.

Водночас 09 липня 2003 року було прийнято Закон № 1058-IV (набрав чинності 01 січня 2004 року), яким визначено принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду, що формуються за рахунок страхових внесків роботодавців, бюджетних та інших джерел, передбачених цим Законом, а також врегульовано порядок формування Накопичувального пенсійного фонду та фінансування за рахунок його коштів видатків на оплату договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам, членам їхніх сімей та іншим особам, передбаченим цим Законом.

У подальшому Законом № 2148-VIII внесені зміни до Закону № 1058-IV (набрання чинності 11 жовтня 2017 року), зокрема вказаний закон доповнено розділом XIV-1, який містить статтю 114, що за змістом є ідентичною статтям 13 та частині другій статті 14 Закону № 1788-XII в редакції Закону № 213-VIII, які визнані неконституційними, щодо підвищення на 5 років віку виходу на пенсію на пільгових умовах (для жінок) та підвищення страхового стажу для чоловіків і жінок, які працюють на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 і шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2.

Отже, на час виникнення спірних правовідносин в обох справах була наявна колізія між нормами Закону № 1788-XII з урахуванням Рішення Конституційного

Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 з одного боку, та Законом № 1058-IV – з іншого в частині віку набуття права на пенсію на пільгових умовах. Перший із цих законів визначає такий вік у 50 років (у деяких випадках 45 років), тоді як другий – у 55 років (у деяких випадках 50 років), з огляду на що вважаємо за необхідне зауважити про таке.

За юридичною позицією Конституційного Суду України верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність (абзац другий підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018).

Враховуючи зміст статті 8 Конституції України, розвиваючи практику Конституційного Суду України, верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади.

Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, у тому числі, в контексті основоположних таких його складових, як принцип законності, принцип поділу влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду.

Європейська Комісія „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) на 86-му пленарному засіданні 25, 26 березня 2011 року у Доповіді „Верховенство права“ вказала, що основними критеріями розуміння верховенства права, зокрема, є: доступність закону (закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції; рівність перед законом; влада має здійснюватись у правомірний, справедливий та розумний спосіб; елементами верховенства права є: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; рівність перед законом.

У такому контексті верховенство права означає, що органи державної влади не можуть діяти свавільно та зобов'язані дотримуватись правил, які даватимуть можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах. На підставі зазначеного особа може передбачати й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат.

Одним із елементів конституційного принципу верховенства права є

принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної (абзац шостий підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018).

Юридична визначеність є ключовою у питанні розуміння верховенства права; держава зобов'язана дотримуватися та застосовувати у прогнозований і послідовний спосіб ті закони, які вона ввела в дію; юридична визначеність передбачає, що норми права повинні бути зрозумілими і точними, а також спрямованими на забезпечення постійної прогнозованості ситуацій і правових відносин; юридична визначеність означає також, що необхідно у цілому дотримуватися зобов'язань або обіцянок, які взяла на себе держава перед людьми (поняття „легітимні очікування“) (Доповідь „Верховенство права“, схвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні 25, 26 березня 2011 року).

Принцип юридичної визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності норм права, зокрема, їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

У контексті статті 8 Конституції України юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави у сферу його прав.

Юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (легітимні очікування).

Таким чином, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду

на розумну та передбачувану стабільність норм права.

Звертаємо увагу на те, що Закон № 1058-IV до внесення змін Законом № 2148-VIII містив тільки такі положення в частині пенсійного забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, а саме: пункт 2 Розділу XV «Прикінцеві положення», який визначав, що «Пенсійне забезпечення застрахованих осіб, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах або за вислугу років, які відповідно до законодавства, що діяло раніше, мали право на пенсію на пільгових умовах або за вислугу років, здійснюється згідно з окремим законодавчим актом через професійні та корпоративні фонди.

До запровадження пенсійного забезпечення через професійні та корпоративні фонди:

1) особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, пенсії призначаються за нормами цього Закону в разі досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, передбачених Законом України "Про пенсійне забезпечення".

У цьому випадку розміри пенсій визначаються відповідно до статті 27 та з урахуванням норм статті 28 цього Закону».

Тобто пенсії, особам, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2, призначалися відповідно до Закону № 1058-IV. Однак в частині досягнення пенсійного віку та наявності трудового стажу, необхідних для призначення пенсії вказаним особам, пункт 2 Розділу XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058-IV, до внесення змін Законом № 2148-VIII, відсилав до Закону № 1788-XII.

Статтею 13 Закону № 1788-XII до внесення змін Законом № 213-VIII та яка, з огляду на Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, є чинною, передбачено зменшення пенсійного віку для чоловіків і

жінок стосовно загального пенсійного віку (60 років для чоловіків і 55 років для жінок) з урахуванням різниці між пенсійним віком у чоловіків і жінок на 10 років для працівників, зайнятих повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці, та на 5 років для працівників, зайнятих повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці; зменшення пенсійного віку та стажу для чоловіків і жінок стосовно загального пенсійного віку з урахуванням різниці між пенсійним віком у чоловіків і жінок на 5 років.

Отже, у статті 13 Закону № 1788-XII, з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, встановлено такий пенсійний вік: у пункті „а“ для чоловіків – 50 років, для жінок – 45 років; у пунктах „б“–„з“ для чоловіків – 55 років, для жінок – 50 років.

Таким чином, у Законі № 1788-XII, як до змін, унесених Законом № 213, так і після визнання їх неконституційними Рішенням Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020, є пропорція щодо зменшення пенсійного віку для чоловіків і жінок стосовно загального пенсійного віку, визначеного статтею 12 Закону № 1788-XII, без урахування різниці між пенсійним віком для чоловіків і жінок.

Водночас статтею 114 Закону №1058-IV у редакції Закону № 2148-VIII встановлено однаковий пенсійний вік для чоловіків та жінок, а саме:

працівникам, зайнятим повний робочий день на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, – після досягнення 50 років і за наявності страхового стажу не менше 25 років у чоловіків, з них не менше 10 років на зазначених роботах, і не менше 20 років у жінок, з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах;

працівникам, зайнятим повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, – після досягнення 55 років і за наявності страхового стажу не менше 30 років у чоловіків, з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах, і не менше 25 років у жінок, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

Окрім того, статтею 114 Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII,

передбачено поетапне збільшення пенсійного віку та стажу, про що було зазначено вище.

Таким чином, статтею 114 Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII передбачено поетапне збільшення пенсійного віку та стажу для працівників, зайнятих на роботах, визначених у цих нормах. При цьому за відсутності необхідного стажу пенсійний вік вказаних категорій працівників знижується за кожний повний рік відповідних робіт на 1 рік від загального пенсійного віку.

Перевіряючи статтю 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII на наявність ознак невідповідності Конституції України, необхідно керуватись таким.

Вказаними положеннями Закону № 1058-IV у редакції Закону № 2148-VIII передбачено поетапне підвищення на 5 років віку виходу на пенсію на пільгових умовах з урахуванням відповідного стажу роботи.

Згідно зі статтею 13, частиною другою статті 14 Закону № 1788-XII у редакції до внесення змін Законом № 213-VIII, а також враховуючи положення пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції до внесення змін Законом № 2148-VIII, у осіб, які належать до категорій працівників, вказаних у цих нормах, виникли легітимні очікування щодо реалізації права виходу на пенсію. Однак положеннями Закону № 2148-VIII, аналогічно як і Законом № 213-VIII, змінено нормативне регулювання призначення пенсій таким особам.

Дослідивши правовідносини, пов'язані зі змінами підстав реалізації права на пенсію на пільгових умовах з урахуванням відповідного стажу роботи та на пенсію за вислугу років, доходимо висновку, що ці зміни вплинули на очікування осіб стосовно настання юридичних наслідків, пов'язаних із реалізацією права виходу на пільгову пенсію.

Отже, особи, що належать до певної категорії працівників, були учасниками правовідносин, у яких вони об'єктивно передбачали настання відповідних наслідків, а саме призначення пільгової пенсії, тобто їх легітимні очікування були пов'язані саме з положеннями Закону № 1788-XII у редакції до внесення змін Законом 213-VIII, а також положеннями Закону № 1058-IV в редакції до внесення змін Законом № 2148-VIII. Зміна умов призначення пільгових пенсій особам, які належать до певної категорії працівників, – осіб, залучених до робіт зі шкідливими та важкими умовами праці, з урахуванням наявності відповідного стажу роботи, призвела до такого нормативного регулювання призначення пенсій, яке суттєво вплинуло на очікування вказаних осіб, погіршило їх юридичне становище стосовно

права на призначення пенсій, що має реалізовуватися при зміні нормативного регулювання лише у разі справедливого поліпшення умов праці та впевненості у настанні відповідних юридичних наслідків, пов'язаних із реалізацією права виходу на пільгову пенсію.

Збільшення ж пенсійного віку для отримання пенсії на пільгових умовах для осіб, які відпрацювали в особливих умовах, набули на момент підвищення пенсійного віку необхідний стаж, який передбачав право на пільгову пенсію, є звуженням цього права.

Таким чином, ґрунтуючись на юридичній позиції Рішення Конституційного Суду України від 23.01.2020 № 1-р/2020, стаття 114 у взаємозв'язку із абзацами 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону № 1058-IV в редакції Закону № 2148-VIII, якими передбачено поетапне підвищення на 5 років віку виходу на пенсію на пільгових умовах з урахуванням відповідного стажу роботи та на пенсію за вислугу років для працівників, визначених у вказаних нормах, порушують легітимні очікування таких осіб, а отже, суперечать частині першій статті 8 Конституції України, тобто порушують принцип верховенства права, складовою якого є юридична визначеність.

На підставі викладеного та керуючись статтями 150, 152 Конституції України, статтями 7, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 5 частини другої статті 36, пунктом 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

ПРОСИМО:

1. Відкрити провадження за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаців 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року №2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій».

2. Перевірити на відповідність частині першій статті 8 Конституції України статтю 114, абзаци 2, 3 пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій».

Відомості про представників суб'єкта права на конституційне подання:

1) суддя Верховного Суду в Касаційному адміністративному суді Єзеров Альберт Анатолійович (вул. Князів Острозьких, 8, корп. 5, м. Київ, 01029, тел. (044) 501 95 30);

2) перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Бабанли Расім Шагінович (вул. Пилипа Орлика, 8, м. Київ, тел. (044) 591 09 41);

3) начальник управління аналітичної та правової роботи Касаційного адміністративного суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду Пивовар Юрій Ігорович (вул. Князів Острозьких, 8, корп. 5, м. Київ, 01029, тел. (044) 501 95 30).

Додатки:

1. Копія постанови Пленуму Верховного Суду від 22 березня 2024 року № 5 «Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 114, абзаців другого, третього пункту 2 розділу XV Закону України від 09 липня 2003 року № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в редакції Закону України від 03 жовтня 2017 року № 2148-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» на 1 арк. в 1 прим.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) (витяг) на 6 арк. в 1 прим.

3. Кодекс адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446) (витяг) на 2 арк. в 1 прим.

4. Копія постанови П'ятого апеляційного адміністративного суду від 28 квітня 2021 року у справі № 540/1959/20 на 3 арк. в 1 прим.

5. Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (Голос України, 02.08.2017, № 141) (витяг) на 2 арк. в 1 прим.

6. Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (Голос України, 16.07.2016, № 132–133) (витяг) на 3 арк. в 1 прим.

7. Копія рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 04 грудня 2020 року у справі № 540/1959/20 на 3 арк. в 1 прим.

8. Копія ухвали Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 квітня 2021 року № 360/3611/20 на 1 арк. в 1 прим.

9. Копія ухвали Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного

адміністративного суду від 16 грудня 2020 року № 360/3611/20 на 1 арк. в 1 прим.

10. Копія рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 квітня 2021 року № 360/3611/20 на 4 арк. в 1 прим.

11. Копія рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02 березня 2015 року № 213-VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020 на 3 арк. в 1 прим.

12. Копія рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання) від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 на 3 арк. в 1 прим.

13. Копія звернення П'ятого апеляційного адміністративного суду від 31 травня 2021 року № 540/1959/20/21440/21 на 3 арк. в 1 прим.

14. Доповідь „Верховенство права“, схвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційською Комісією) на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року на 14 арк. в 1 прим.

15. Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-VI «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49–51, ст. 376) (витяг) на 4 арк. в 1 прим.

16. Закон України від 05 листопада 1991 року № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст.10) (витяг) на 8 арк. в 1 прим.

17. Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2148- VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 40-41, ст.383) (витяг) на 2 арк. в 1 прим.